GÖTEBORGS UNIVERSITET

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVÅRD

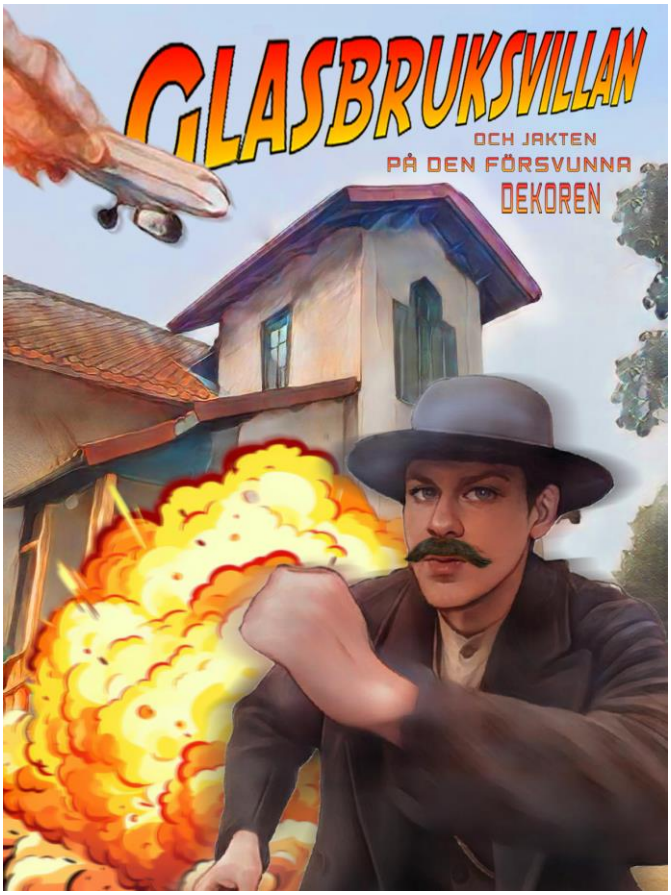

David Malmborg

Uppsats för avläggande av filosofie kandidatexamen med huvudområdet kulturvård med inriktning mot Bygghantverk
2024, 180 hp
Grundnivå

Glasbruksvillan

och jakten på den försvunna dekoren

David Malmborg

Handledare: Karin Johansson
Kandidatuppsats, 15 hp
Bygghantverksprogrammet, 180 hp

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för kulturvård

UNIVERSITY OF GOTHENBURG
Department of Conservation
P.O. Box 130
conservation@conservation.gu.se
SE-405 30 Göteborg, Sweden

www.conservation.gu.se
Tel +46 31 786 47 00

Bachelor of Science in Conservation, with major in building crafts, 180 hec
Graduating thesis, 2024

By: David Malmborg
Mentor: Karin Johansson
Title in original language: Glasbruksvillan och jakten på den försvunna dekoren
Language of text: Swedish
Number of pages: 29

The glassworks villa and the search for the lost decor

This thesis aims to propose a plausible design and construction of the lost gable pediments of the Glassworks Villa in Fåglavik, anno 1875. Through a combination of building inspections, photo analysis and 3D modeling, the researcher utilizes the combined results to digitally recreate the decoration that once adorned the gothic revival villa's gable, to serve as basis for its actual reconstruction. The study further highlights the use of modern technological tools, such as 3D modeling software, to further enhance the understanding of historical architectural elements. The researcher also emphasizes the challenges and considerations involved in preserving and reconstructing historical architectural details for future conservation endeavors.

Keywords: Reconstruction, Gable pediments, Neo-Gothic, Gothic revival

Förord

Jag vill först och främst tacka Karolina och Bebben Tégélaar som anförtrott mig med detta uppdrag. Jag vill också tacka min handledare Karin Johansson för hennes stöd under detta examensarbete, men också för det hårda arbete hon outtröttligt uträttat i att se till att jag och mina kamrater haft det bra under hela utbildningen. Tack också till övriga lärare för all inspiration och kunskap ni delat med er av. Och tack till mina kära klasskamrater såklart, för den fina tid vi delat, som jag kommer minnas med glädje tills dagen jag går vidare.
Tack, Sverige, för möjligheten att utbilda mig och tack till Centrala studiestödsnämnden som givit mig pengar att göra det. Ytterligare tack till familj, vänner och min kära katt Ida.

/ David Malmborg, Mariestad 3/8/2024

Innehållsförteckning

1. Inledning.....9

1.1 Bakgrund.....10, 11
1.2 Problemformulering & frågeställning.....11
1.3 Syfte.....11
1.4 Avgränsningar.....11
1.5 Befintlig kunskap.....12
1.6 Metod.....12, 13

2. Jakten.....14

2.1 Byggnadsundersökning.....14
2.2 Fotoanalys.....15, 16
2.3 Fåglaviks stationshus.....17
2.4 Visualiseringsprocess.....18
2.5 Dekorens utformning.....19, 20
2.6 Dekorens konstruktion & infästning.....21, 22, 23
2.7 Ritningar.....24, 25, 26

3. Avslutning.....27

3.1 Slutsats & diskussion.....27, 28

4. Käll- och litteraturförteckning.....29

4.1 Litteratur.....29
4.2 Elektroniska källor.....29
4.3 Bildkällor.....29
4.4 Muntliga källor.....29

1. Inledning

Någon gång i januari 2024 satt jag på ett café i Herrljunga och filade på upplägget för detta examensarbete. Strax intill mig satt en gammal man med en yngre man, som jag antar var hans barnbarn, och tillsammans blickade de ut genom fönstret på det intilliggande boningshuset. Detta genomgick då en totalrenovering.

- Titta, vad fint det blir, sa den gamla mannen. Den yngre mannen instämde.
- Och vilken snickarglädje! påpekade den yngre mannen. Den gamla mannen instämde.
De drack sitt kaffe och beundrade vidare snickarnas bedrifter.

Huset, som gissningsvis uppfördes omkring 1870, föreföll tidigare vara i ursprungligt utförande, med klassicerande snickeridetaljer. Jag hade förfärats några månader tidigare åt åsynen av en plötsligt blottad timmerstomme, där fönstren just bytts ut mot underhållsfria varianter och lockpanelen ledsamt tittade upp ur en container intill huset. ”Snickarglädjen” de två männen syftade på, var de nya fönsteromfattningarna som jag just beklagat mig över på väg in till caféet; ett fasansfullt resultat som åstadkommits med hjälp av sticksåg och överhandsfräs. Känslan för proportioner och klassiskt formspråk sken i sin obönhörliga frånvaro.

Begreppet snickarglädje har alltid smakat konstigt i min mun. Jag vet inte riktigt varför. Kanske för att det är ett så spretigt uttryck som numera appliceras lite slarvigt på samtliga dekorelement i trä hos en byggnad, där snickaren synbart har ansträngt sig utöver det vanliga. Vare sig det rör sig om en vindskiva, en spira, ett räcke eller diverse fasadutsmyckningar som försöker uttrycka något slags klassicerande eller epoksbetingat formspråk, så har den rika terminologin i sin helhet reducerats till att omfattas av detta begrepp. Denna sammansättning ord införlivar - åtminstone hos mig - en känsla av att byggnadsdekoren förr initierades av snickarna själva; ett ohämmat uttryck av deras blotta glädje att få snickra lite extra i förtjänst av sitt dagliga bröd. Det förekom säkert också, men mestadels kom dessa initiativ från beställarna, ofta förmögna sådana, som såklart också ville följa med i samtidens rådande trender och idéströmningar.
Med detta sagt så upplever jag en oerhörd glädje när jag snickrar och då jag tillfrågades att tillverka ”snickarglädjen” till Glasbruksvillan i Fåglavik så blev jag onekligen väldigt glad. I detta fall rör det sig mer specifikt om nygotiska nocksmycken, eller gavelspetsdekoren, för att slå ett slag i terminologins ära.

Att föra in svunna tiders formspråk i modern tid är en brokig stig. Det blir så lätt fel. Våra referensramar har förändrats, så också verktygen och våra sätt att använda dem. Min högsta önskan är att göra denna gavelspetsdekor rättvisa.
Jag vill kunna blicka tillbaka och tänka ”Titta, vad fint det blev!”

1.1 Bakgrund

När industrialismen tog fart i Sverige under 1800-talets mitt medförde denna att all form av tillverkning effektiviserades och blev billigare, samma gällde husbyggandet och under 1800-talets andra hälft föddes en kataloghusindustri. Beställarna av färdiga hus, ofta sommarvillor nära vatten, utgjordes i synnerhet av den välbärgade borgarklassen som växte fram i Sverige under denna tid och uppfördes i någon av samtidens populära stilar, exempelvis schweizerstil eller nygotik. Dessa sommarvillor, eller grosshandlarvillor som de också kallades, karaktäriseras av dess asymmetriska form med utskjutande partier, rikligt spröjsade fönster och dekorativa snickeridekor(Pihl Atmer 1987).

Fig. 1 Glasbruksvillan i Fåglavik Foto: Joel Bengtsson

Fig. 2 A.M. Andersson(1835–1891) Foto: Okänd

Glasbruksvillan i Fåglavik, uppförd år 1875, är just en sådan villa(fig. 1) och anledningen till att den hamnade där den ligger är något av en slump. En vinter i det tidiga 1870-talet befann sig den framgångsrika grosshandlaren Anders Magnus Andersson(fig. 2) från Göteborg på ett tåg strax utanför Herrljunga, där det hade kört fast i en snödriva i det lilla samhället Fåglavik. A.M. Andersson sökte tillflykt hos en bekant, patron P.D. Wikström, som bodde ett stenkast bort och som huserade honom över natten. Under denna vistelse blev han informerad om torvrika mossar i närheten, som skulle passa utmärkt som bränsledepot för att driva det glasbruk han sökte etablera. Egen glasproduktion skulle eliminera mellanhänder och glasvarorna kunde säljas direkt på hans eget varuhus i Göteborg. Köpebrev undertecknades, bygget påbörjades och den fjärde december år 1874 blåstes det första glaset på Fåglaviks glasbruk. Året därpå färdigställdes sommarvillan i nära anslutning till glasbruket(Hermansson 1994).

Denna villa är tämligen sparsmakad när det gäller utsvävningar eller snickeridetaljer och har ett något stramare, nygotiskt uttryck. Stommen, som är liggtimrad, har reveterats för att ge intryck av att vara en murad konstruktion och dess fönster, med sina vinklade överstycken, påminner om det gotiska, spetsbågiga valvet. I boken *Träbyggande under 1800-talet*(Nordin 1972) står det skrivet om hur denna stiliserade variant av det gotiska valvet är karaktäristisk för stilen och ett slags kompromiss för att underlätta överföringen av det gotiska formspråket i sten till byggande i trä. Detsamma gäller bågarnas spröjsning, som associerar till ett gotiskt masverk, dock i en alltmer avskalad form. Även spiran, svarvad i trä, som skymtas ovanför gavelspetsarna är ett utmärkt exempel på det medeltida formspråk som upptagits i nygotiken, inspirerat av de gotiska kyrktornens järnspiror.

Glasbruksvillan skulle därmed disponeras av glasbrukets direktörer fram till brukets nedläggning 1980, då villan i stället landade på den privata marknaden och kom genom åren att förvaltas av ett antal olika ägare. Någon större omsorg unnades inte villan under denna period och dess förfall var högst påtagligt år 2009, då det förvärvades av nuvarande ägare Karolina och Bebben Tégélaar, som sedan dess ägnat sig åt omfattande restaurerings- och renoveringsarbeten. Karolina berättar vidare(Tégélaar 2022) om hur delar av interiören och exteriören rivits eller ändrats samt att gavelspetsdekoren avlägsnats någon gång under 1900-talets första hälft, då den plötsligt uteblir från foton tagna kring 1900-talets mitt. Vart den tagit vägen vet ingen idag, men de vill hemskt gärna ha tillbaka den.

Vi har nog alla sett spegeldörrar vars profilerade listverk och fyllningar övertäckts med masonit för att uppnå ett mindre gammalmodigt uttryck, så kanske är det en likartad form av behandling som drabbat villan och gavelspetsdekoren? I många situationer jag stött på är ändringar eller tidsskikt reversibla. I spegeldörrarnas fall är en restaurering enkel att genomföra, det är bara att rycka bort masoniten, men hur går en till väga då något gått förlorat? Det är just detta jag kommer försöka besvara med denna undersökning.

1.2 Problemformulering & frågeställning

Gavelspetsdekoren finns inte kvar i dagsläget, utan kan numera endast skymtas på ett fåtal lågupplösta foton och vykort från 1900-talets början.
Det är på dessa foton svårt att urskilja dess utformning, hur den konstruerats samt bedöma dess mått och dimensioner.

- Är det möjligt att dra en slutsats om hur gavelspetsdekoren har sett ut baserat på den begränsade mängd källmaterial som finns tillgängligt?
- Går det att avläsa ytterligare information som avser dess konstruktion, infästning eller andra detaljer som kan vara relevanta vid en rekonstruktion?

1.3 Syfte

Syftet med undersökningen är att utforska digital gestaltning som metod för att rekonstruera byggnadsdelar som ändrats eller gått förlorade, med stöd av begränsat källmaterial.
Vidare är målsättningen med undersökningen att producera underlag för en framtida rekonstruktion av villans gavelspetsdekor.

1.4 Avgränsningar

Undersökningen berör specifikt gavelspetsdekoren på glasbruksvillan i Fåglavik och avgränsas ytterligare till dekoren på en av byggnadens fyra gavelspetsar, den sydöstra gaveln. Detta eftersom dekoren troligen varit densamma på samtliga gavelspetsar och resultatet därefter rimligen kan appliceras på de resterande.
Jag har dessutom valt att exkludera spiran, som kan betraktas som en del av nockdekoren, från denna undersökning.

1.5 Befintlig Kunskap

Litterära uppslag som behandlar nygotiken tenderar generellt att göra detta i avseende av kyrkor eller stadsbebyggelse i sten, men den tidigare nämnda boken av Nordin samt boken *Snickarglädje*(Mårtensson 2000)visade sig vara användbara, då dessa i stället tar avstamp i nygotiken och träarkitekturens yttringar inom den folkliga träarkitekturen, såsom boningshus. Ytterligare en resurs inom området är Charles Emil Lövfenskiölds samlingar planscher för dekorativt träbyggande som sammanförts i boken *idébok för hustänkare*(1985).

Gällande rekonstruktion så skriver Robertsson i sin bok *Fem pelare*(2002) att denna bör vila på en vetenskaplig grund, starkt underbyggd av byggnadsarkeologiska undersökningar och historiskt källmaterial, för att överhuvudtaget verka trovärdig. Samtidigt menar han att en rekonstruktion aldrig kan uppnå full trovärdighet, eller autenticitet, eftersom begreppet i sig självt förutsätter att en byggnad eller en byggnadsdel helt eller delvis gått förlorad och därför rent paradoxalt omöjligen kan återföras till sitt ursprungliga skede. Han beskriver vidare att rätt material och metoder bör användas för att historiskt korrekt ansluta till det befintliga. Antingen det eller att tydligt markera att det rör sig om en rekonstruerad byggnadsdel; två tillvägagångssätt som agerar varandras motpoler.

I Burra-chartret(2000) står det att en rekonstruktion endast kan rättfärdigas i de fall där ett objekt skadats eller ändrats och där det finns tillräckligt med belägg för att motivera rekonstruktionen, dvs om objektet har ett andligt eller socialt värde. Det understryks också att en rekonstruktion skall kunna identifieras vid en närmare inspektion.

Venedig-chartret(1964) hävdar att rekonstruktion skall undvikas, men kan tillåtas i de fall då det rör sig om anastylosis, alltså en rekonstruktion där ursprungliga byggnadsdelar delvis används och kompletteras med nytt material. De nya materialen skall dock präglas av den tid då de tillförts för att vara tydligt urskiljbara från ursprungliga delar.

Det kan uppfattas överflödigt att tillämpa Burra- och Venedig-dokumenten på en grosshandlarvilla från 1875, men jag anser att de agerar referensramar som kan få hållas i periferin då en arbetar med äldre bebyggelse i allmänhet.

1.6 Metod

En byggnadsundersökningen utfördes den 16/6 2023 genom att med skylift närmare granska berörda delar av takfoten, där gavelspetsdekoren en gång varit placerad, för att kunna mäta eventuella spår från denna. Uppmätningen användes som komplement till den dokumentation som fanns tillgänglig för att kunna fastslå dess mått och förhållanden.

Det finns gott om bildmaterial som visar villan på internet, i arkiven och i form av vykort och tavlor, dock oftast i ett skede där gavelspetsdekoren redan avlägsnats.
Ett fåtal bilder finns bevarade, där dekoren är synlig på två av fyra gavelspetsar, men där fotografiernas upplösning är bristfällig. Det är i synnerhet ett fotografi(se åter fig. 1), taget av Joel Bengtsson, som påträffades i Västergötlands museums digitala arkiv, jag använt mig av. Detta foto redigerades i bildbehandlingsprogrammet *Photoshop* för att göra det något skarpare. Fotot analyserades därefter digitalt, i samma program, för att urskilja de mått hos dekoren som ej kunde fastställas genom byggnadsundersökningen.

En liknande dekor påträffades en kortare sträcka från villan i fråga, på Fåglaviks stationshus, ritat av SJ:s dåvarande chefsarkitekt Adolf W. Edelswärd och uppförd 1858. Stilen brukar kallas stationshusarkitektur(Linde Bjur 2001), men byggnaden har vissa gemensamma drag med glasbruksvillan. Det är troligen för tiden vanligt förekommande estetik, då det varken rör sig om någon renodlad nygotik eller schweizerstil och min tolkning är att det snarare är ett hopkok av diverse - för tiden rådande - stilideal, s k eklekticism. Stationshuset är uppfört drygt 17 år tidigare än villan och de snickare som medverkat i dess byggnation lär högst troligt ha varit verksamma även då villan uppfördes. Det kanske rent av är samma snickare? Detta är egentligen en undersökning i sig självt men det kändes meningsfullt att understryka mitt motiv för att närmare granska stationshusets snickerier. Genom att studera denna dekor kunde jag även konstatera hur denna sammanfogats i mötet mellan dess lodräta och vågräta stycke för att sedan tillämpa samma typ av träförbindning på villans dekor.

Avslutningsvis importerades den information som utlästs från ovanstående moment i 3d-visualiseringsprogrammet *3ds Max*, som jag har många års erfarenhet utav, och där jag vidare kunde modellera dekorens utformning under ständig jämförelse med fotografiet. Programmet användes därefter till att ta bilder av den färdiga modellen av gavelspetsdekoren, för att demonstrera min tolkning av dess utformning samt skapa ritningar.

Figurer är utförda av författaren själv om inget annat angives i figurtexten.
Fotografiet som används i undersökningen är det taget av Joel Bengtsson(se åter fig. 1) och kommer visas i ursprunglig, redigerad samt förstorad form.
Mina tolkningar bygger till viss del på den kunskap jag fått till mig under utbildningen, men framförallt på mina förkunskaper och stora kärlek för 1800-talets hantverk och formspråk, som alstrats under många år genom mitt enorma intresse för denna period.

2. JAKTEN

2.1 Byggnadsundersökning

Den sydöstra gavelns takfot undersöktes med skylift och lämningar efter dekoren visade sig här vara väl synliga. Av dekorens vågräta del fanns rester i form av tappar som kvarlämnats uti tapphålen då dekoren avlägsnats(se fig. 3). Rester från dekorens lodräta stycke kvarstod också(se fig. 4).

Fig. 3 Rester från tapp

Fig. 4 Rester från lodrätt stycke

Tillsammans möjliggjorde dessa lämningar uppmätning, åtminstone delvis, som kunde användas för att dra slutsatser gällande dekorens placering och dess infästning i takfoten. Resterna från dekoren var direkt mätbara och dess virkesdimensioner kunde fastställas. Den enda måttet som inte kunde utläsas var den totala längden på det lodräta stycket. Mått som förvärvades under byggnadsundersökning visas i tabell 1.

Tabell 1

Vågrätt stycke	Lodrätt stycke
Längd 1230mm	Total längd **(?)**
Höjd 100mm	Höjd 100mm
Bredd 120mm	Bredd 130mm

Jag studerade även två av de tre resterande gavelspetsarna för att se om ytterligare information kunde avläsas från dem. Eftersom dessa gavlar är desto bredare medför detta en längre spännvidd hos dekoren, men annars föreföll dess infästning vara av samma typ.
En parentes vore att virkesdimensionerna skiljde sig markant från varandra. Om dekoren vore prefabricerad på någon snickeriverkstad så skulle en väl kunna anta att virket vore av samma dimensioner? Den dimensionella variationen skulle kunna vara en indikation på att gavelspetsdekoren snarare är tillverkad för hand på plats.

Notera åter i fig. 4 att det lodräta stycket verkar löpa vidare genom takfoten, vilket var fallet på samtliga av de gavelspetsar som undersöktes. Hur infästningen ser ut kunde inte fastställas, men det är min uppfattning att stycket agerar som ett slags förankring för takets spira, därav har dekorens lodräta stycke genomförts på detta vis.

2.2 Fotoanalys

Den fotodokumentation som finns bevarad, där gavelspetsdekoren var synlig skannades in i datorn. Samtliga av dessa fotografier importerades därefter i Photoshop, där bildegenskaperna manipulerades genom att anpassa exponering, kontrast och skärpa, för att förtydliga dekoren. Det enda fotot som svarade någorlunda bra på redigeringen var tursamt nog fotot på den sydöstra gaveln(fig. 5). Observera resultatet av redigeringen i fig. 6.

Fig. 5 Foto innan redigering

Fig. 6 Foto efter redigering

Bildkvaliteten gick inte att förhöja till den nivå jag hade önskat och dekorens form blev inte direkt mer framträdande under denna process. Det finns helt enkelt inte tillräckligt med information att utläsa från bilden på grund av dess låga upplösning. Dessutom upplevde jag att kvaliteten försämrades något under digitaliseringen, dvs då fotografiet pixelerades. Nedan, i fig. 7. demonstreras mina tolkningar utifrån fotot.

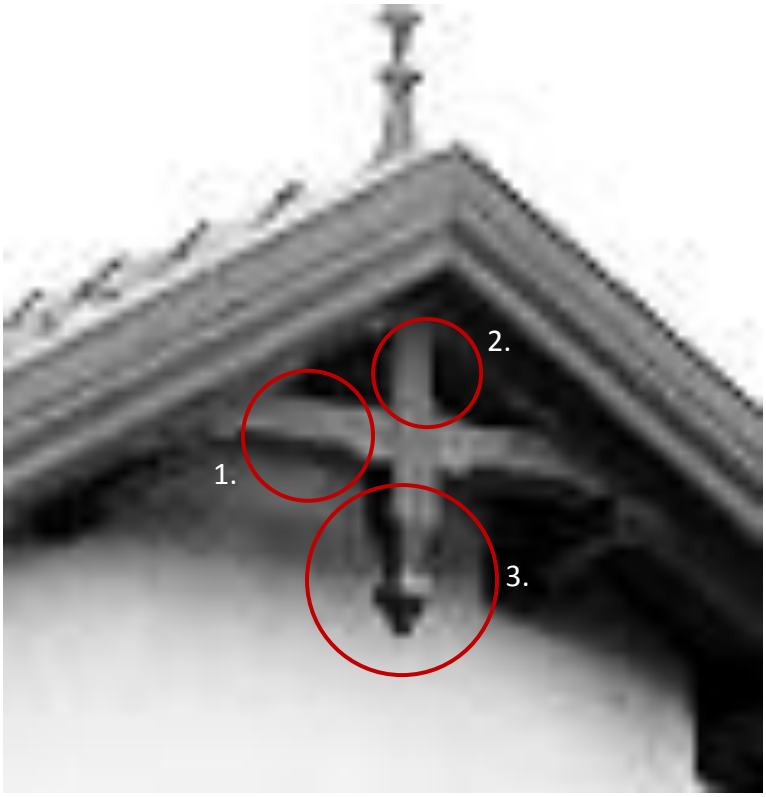

Figur 7 De röda cirklarna markerar de områden som tolkats

1. Det vågräta styckets kanter har fasats. Fasningarna avslutas innan de möter det lodräta stycket och takfoten. Siluetten antyder att även baksidans kanter fasats.
2. Även det lodräta styckets kanter har fasningar som avslutas innan de möter gavelspetsen och det vågräta stycket.
3. De lodräta styckets nedre parti har en avsmalning som övergår i ett utstickande, profilerat ornament med en spets nedtill. Att döma av skuggorna verkar profileringen vara utförd på åtminstone tre av styckets sidor. Detta parti tycks inte ha några fasningar.

Förutom att, med hjälp av fotot, tolka dekorens utformning kunde det användas till att få fram ungefärliga mått på det lodräta stycket. Särskilt viktigt var det nedre partiet, där det har profilerats. Genom att mäta en av fönsterbågarnas längd(se fig. 8) under byggnadsundersökningen kunde detta mått sedan användas som referensmått.
Då måttet omvandlades från centimeter till antal pixlar per tum, kunde jag digitalt mäta i bilden och på så vis få ut längden på det lodräta styckets nedre parti, var avsmalningen inleds samt längden på det nedre ornamentet(se fig. 9).

Fig. 8 Den röda pilen anger det längdmått som användes som referens

Fig. 9 De röda pilarna visar de mått som erhölls med hjälp av referensmåttet

Det var här viktigt att ha i åtanke att perspektivet medför en viss diskrepans, dvs att föremål perceptuellt minskar i storlek i förhållande till det egna avståndet från dem. Detta fenomen påverkar byggnaden upptill i fotografiet. Jag kompenserade för detta genom att digitalt mäta bredden på det vågräta stycket, ett mått jag förvärvat under byggnadsundersökningen, för att sedan räkna ut den procentuella minskning som skedde i måttet som programmet gav mig, vilken var omkring tio procent. I tabellen nedan anges måtten på det lodräta styckets nedre del och där måtten har perspektivkompenserats.

Tabell 2

Total längd	Innan avsmalning	Längd, avsmalning	Nedre ornament
43cm	14cm	16cm	13cm

2.3 Fåglaviks stationshus

Som tidigare nämnt finns där en dekor vid en gavelspets på stationshuset i Fåglavik, som har vissa likheter med dekoren på villan. Dessa egenskaper kan observeras ned till vänster fig. 10 och enkelt jämföras med villans dekor ned till höger i fig. 11.

Fig. 10 Stationshusets dekor

Fig. 11 Villans dekor

De är båda primärt konstruerade av ett vågrätt respektive lodrätt stycke som sammanfogats med en tvärskarv och dekorerats med längsgående fasningar. Diagonala stycken har dock spikats på i fig. 10. Stationshusets dekor är dessutom något kortare nedtill, utan avsmalning men med ett liknande, nedre ornament. Detta har profilerats på samtliga sidor av stycket, snarlikt förestående tolkning av det nedre partiet hos villans dekor.
Notera den förefallande likheten mellan de båda dekorernas nedre ornament i fig. 12–14.

Fig. 12 Stationshusets nedre ornament

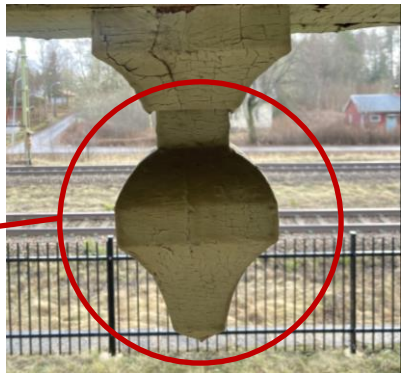

Fig. 13 Närbild på ornamentet

Fig. 14 Villans nedre ornament

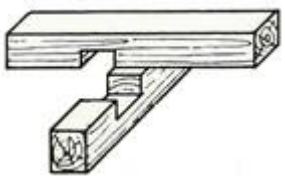

Fig. 15 Illustration av enkel tvärskarv ur Svenskt lantbrukslexikon(1941)

Genom att närmare undersöka stationshusets dekor kunde jag också konstatera att det lodräta samt vågräta stycket sammanfogats genom användandet av en enkel tvärskarv(se fig. 15), även kallad halvt-i-halvt, och det är min hantverkstekniska bedömning att densamma troligtvis har brukats vid sammanfogningen av villans dekor.

2.4 Visualiseringsprocess

De mått som tillhandahållits genom byggnadsundersökningen och fotoanalysen användes därefter i visualiseringsprogrammet 3Ds Max. Genom att tillskriva måtten hos ett vågrätt respektive lodrätt stycke samt modellera de egenskaper jag fastslagit hos de båda byggnadsdelarna, resulterade detta i en 3D-modell som smidigt kunde bearbetas vidare i programmet. Det tredimensionella råmaterial motsvarande det som hittills hade fastställts hos dekoren kan observeras i fig. 16–18.

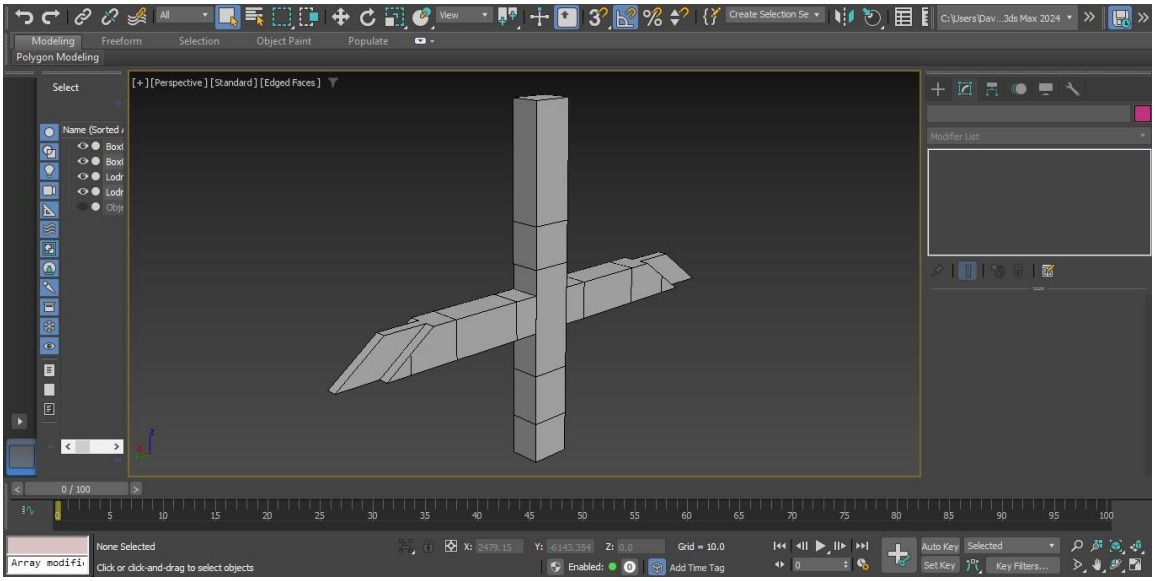

Fig. 16 Modell av dekoren baserad på den information som hittills hade genererats av undersökningen. (Tvärgående linjer i styckena motsvarar mått som avser profilering eller sträckor där kantfasning inleds eller avslutas)

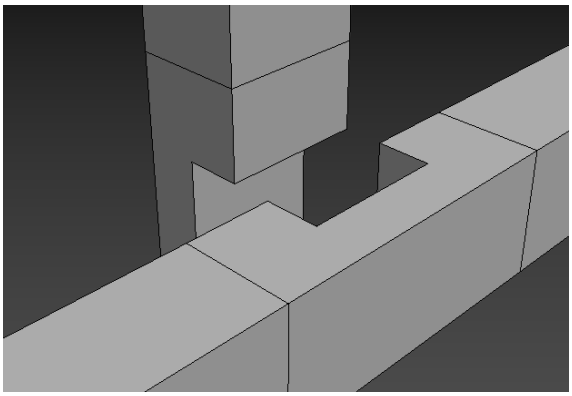

Fig. 17 Urtag för enkel tvärskarv i de båda styckena

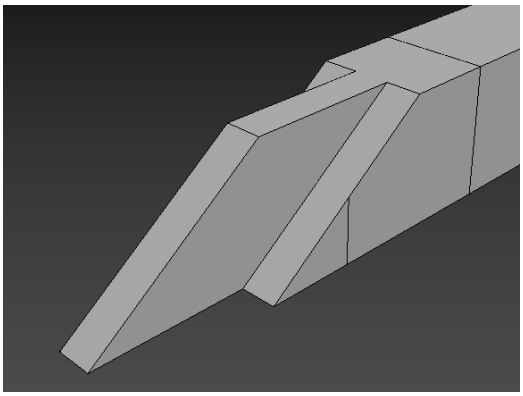

Fig. 18 Det vågräta styckets tappar

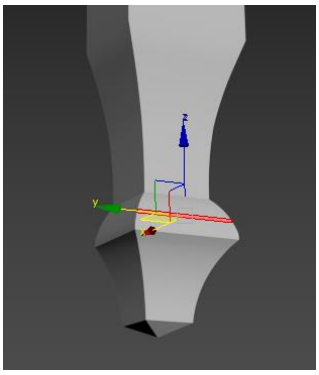

Fig. 19 Modellen profileras

Genom att simulera de fotografiska förutsättningarna - såsom perspektiv, kamerans placering och avstånd från dekoren - i programmet, kunde jag modellera dess utformning under ständig jämförelse med fotografiet(se fig. 19). Fasningarnas förhållanden kunde också fastslås på detta vis. Stationshusets ornament användes delvis som referens för att modellera villans nedre del av dekoren, men anpassades något i enighet med fotografiet. Det framgick under detta steg att profilen enbart utförts på tre av styckets fyra sidor för att ens vara geometriskt möjlig.

2.5 Dekorens utformning

Observera resultatet av visualiseringsprocessen i fig. 20–23, som är min tolkning hur gavelspetsdekoren en gång sett ut, baserat på analys av fotografiet, stationshusets dekor samt de mått som förvärvades genom byggnadsundersökningen av villans takfot.

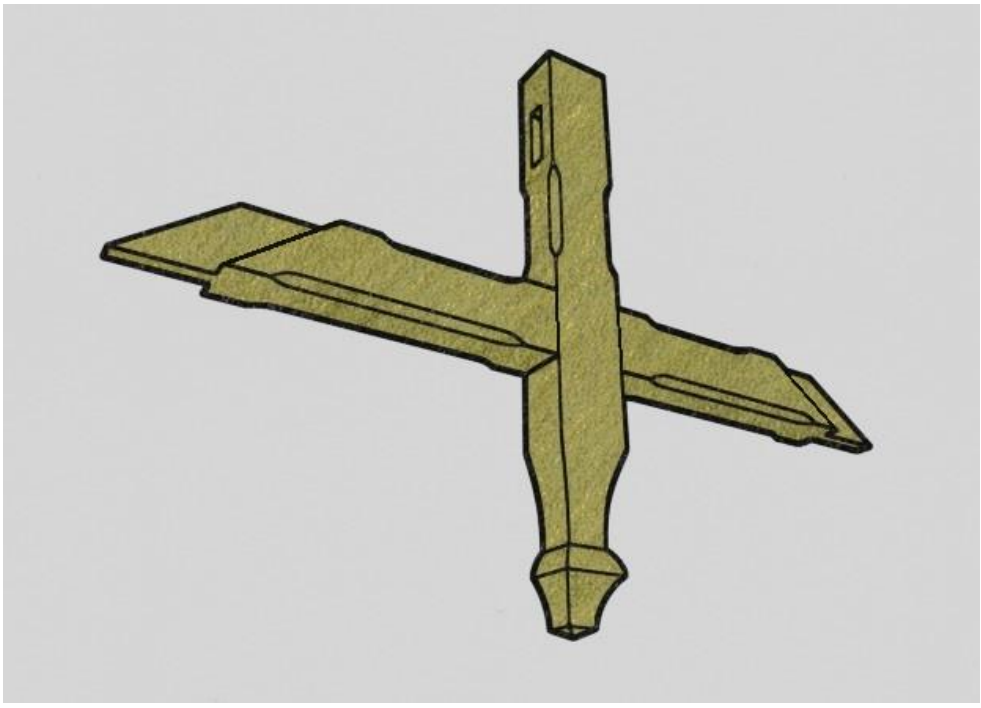

Fig. 20

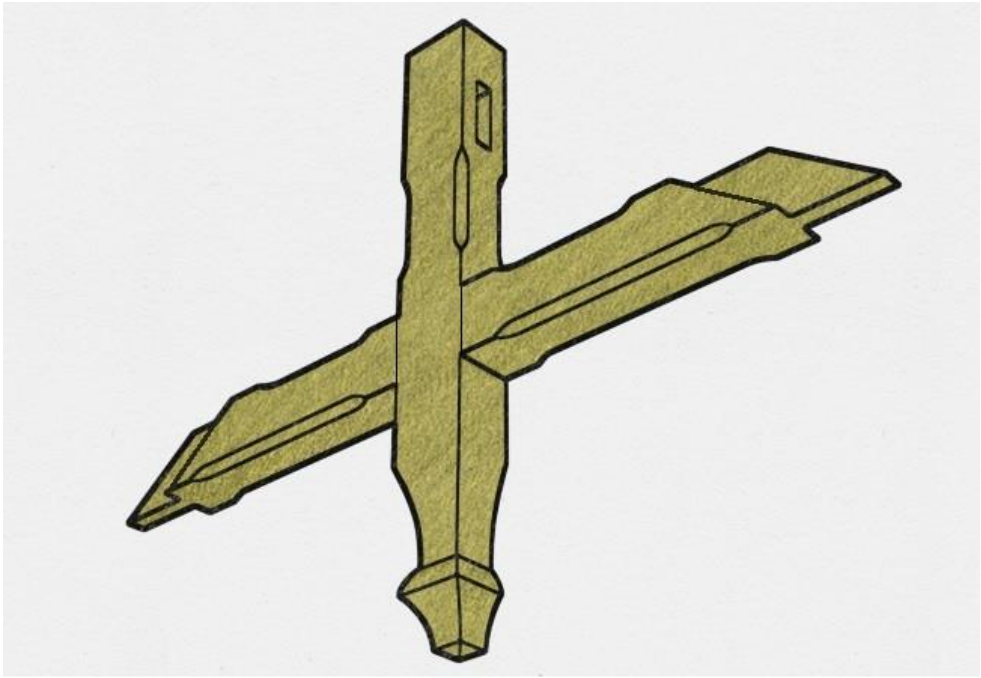

Fig. 21

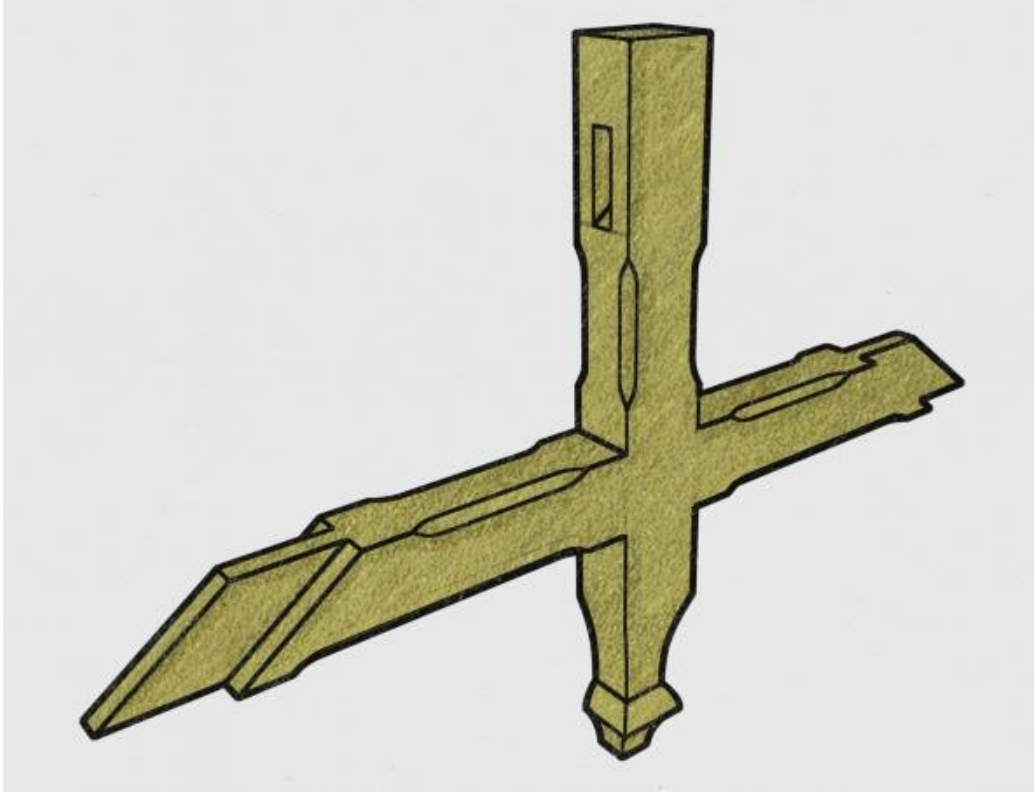

Fig. 22

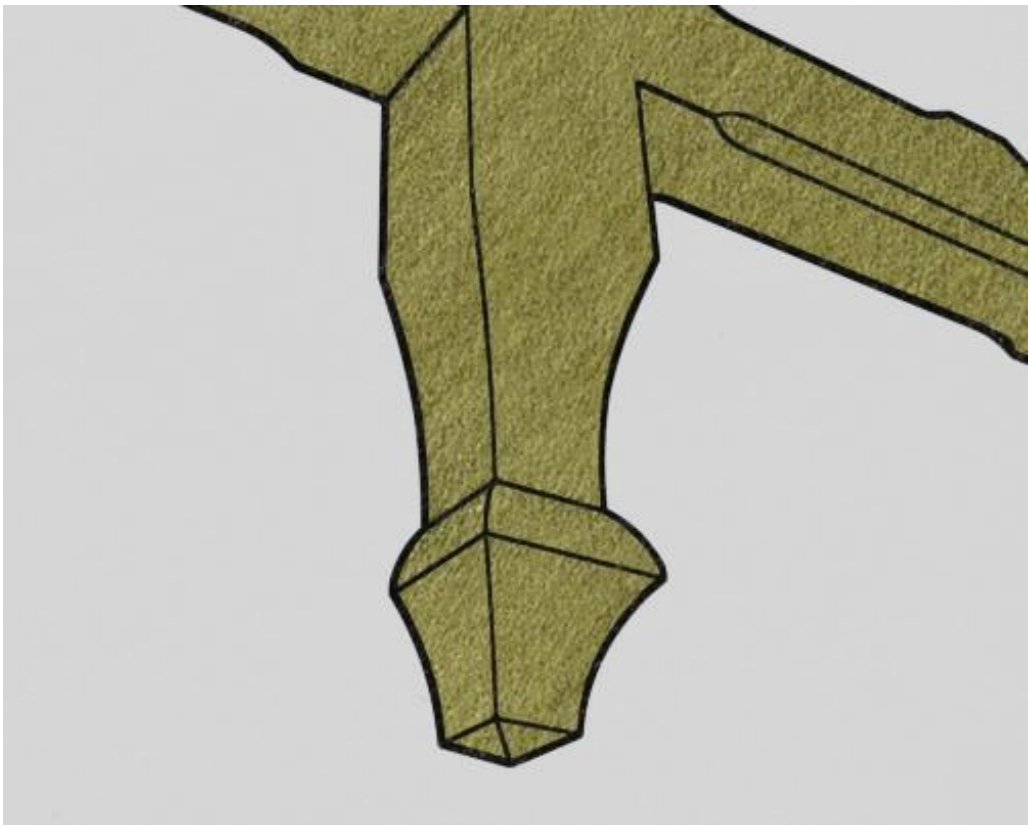

Fig. 23

2.6 Dekorens konstruktion & infästning

En överskådlig bild av dekorens infästning och konstruktion kan observeras i fig. 24 och vidare demonstreras sammansättningen hos samtliga delar.

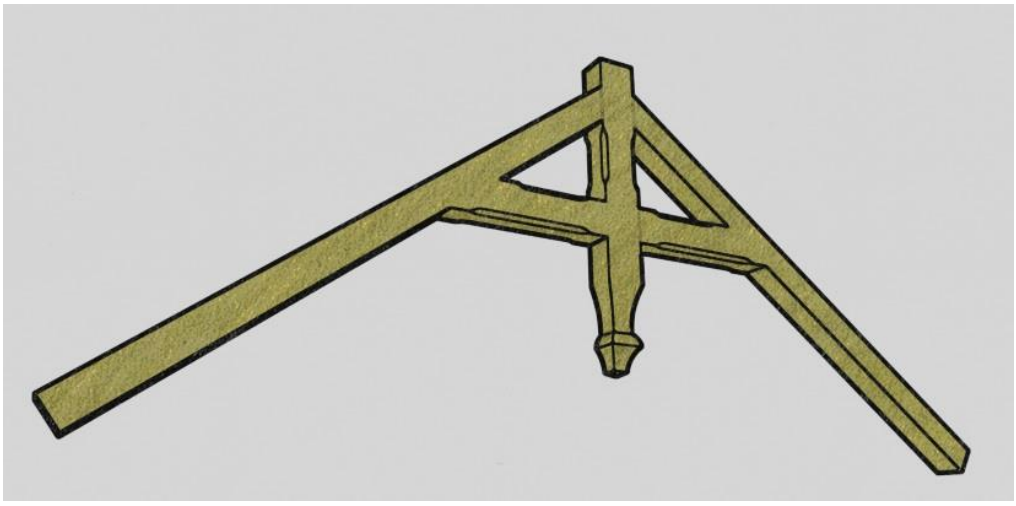

Fig. 24 Dekorens infästning och konstruktion i sin helhet, med dolda sammanfogningar

Det kunde enkelt konstateras vid byggnadsundersökningen att det vågräta stycket sammanfogats uti takfallets gavelstycken med hjälp av tapp och tapphål.
Detta eftersom tapparna lämnats kvar i tapphålen när dekoren avlägsnades, då de sågats av längs tappskuldran. Trots att det inte gick att se vid byggnadsundersökningen, drog jag slutsatsen att tapphålen är genomgående eftersom de då inte behövde arbeta mot fiberriktningen. Ovansidan av gavelstycket, där tappen utträder, döljs sedan av taklaget.
Sammanfogningen kan observeras i fig. 25–27.

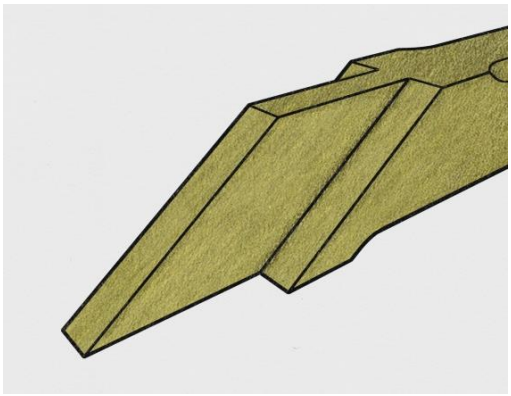

Fig. 25 Tapp i vågrätt stycke

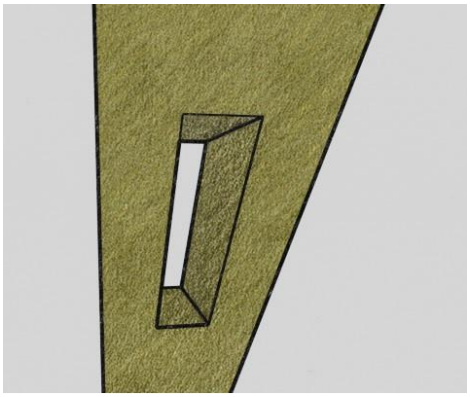

Fig. 26 Genomgående tapphål i gavelstycke

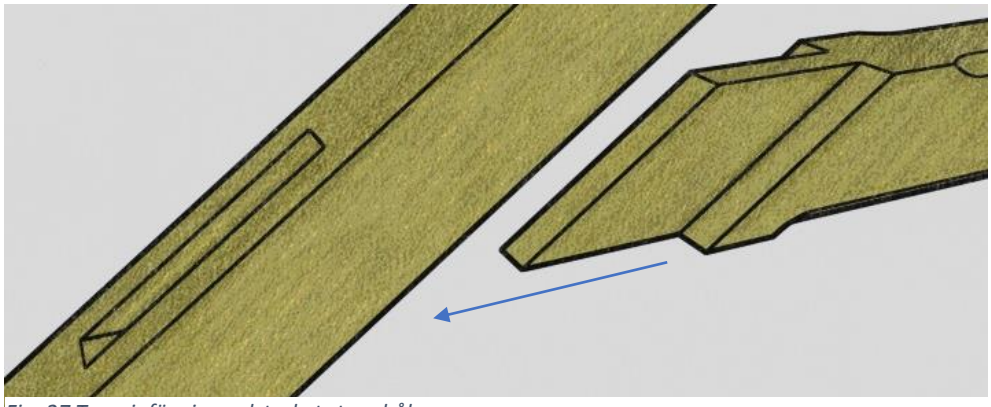

Fig. 27 Tapp införs i gavelstyckets tapphål

På grund av dekorens frånvaro kan jag omöjligen konstatera med säkerhet vilken form av tvärskarv som brukats vid sammanfogningen av dekorens lodräta och vågräta stycke.
Vid undersökningen av stationshusets dekor kunde jag däremot fastslå att en enkel tvärskarv där har använts i motsvarande möte mellan styckena. Jag tillämpade därför denna tvärskarv på villans dekor och det är min bedömning att den är tillräcklig i sammanfogningen mellan dessa delar, som enbart har ett dekorativt syfte och inte utgör någon bärighet i konstruktionen.
Den utförs på det vis att urtag görs i de båda styckena, till en längd motsvarande det korsande styckets bredd och ett djup motsvarande dess halva tjocklek.
Resultatet blir att de båda delarna sammanhålles och att dess ytor livar med varandra.
Skarvens utförande demonstreras i fig. 28–29. Denna sammanfogning motverkar rörelser i alla riktningar bortsett det håll varifrån det ena stycket införts i det andra, som därmed behöver fasthållas genom dymling eller spikning.

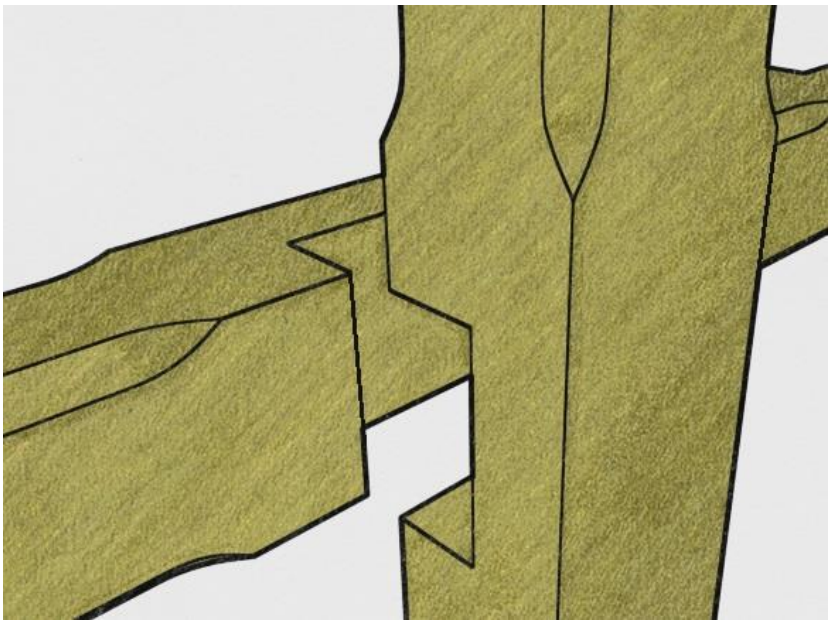

Fig. 28 Urtag motsvarande mötande styckes bredd och halva tjocklek

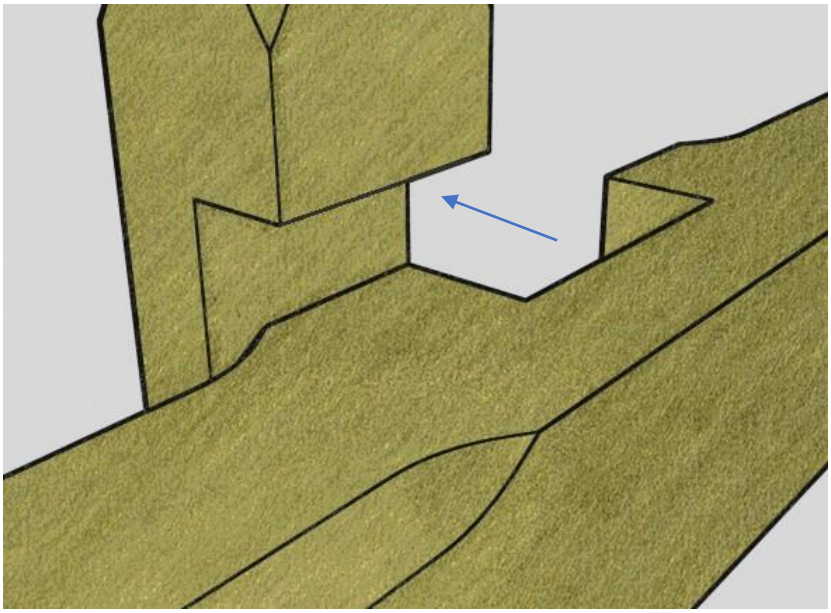

Fig. 29 Styckena sammanförs

Det lodräta styckets genomföring i takfoten eller hur detta sammanhålles med gavelstyckena kunde inte utrönas genom byggnadsundersökningen. Min hantverksmässiga bedömning är dock att gavelstyckena har tappats in i det lodräta stycket, eftersom hela konstruktionen troligen bearbetats och sammanfogats på marknivå, varpå den vid sitt färdigställande har monterats. Observera i fig. 30–31 hur jag tolkat sammanfogningen av dessa stycken.

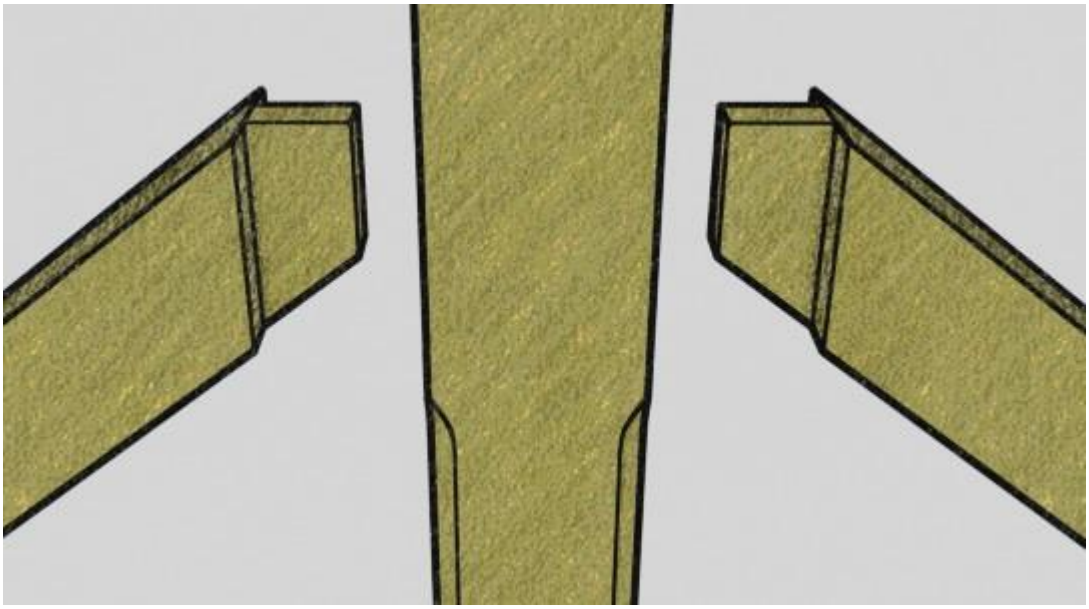

Fig. 30 Gavelstyckenas tappar Att skära av tappen vågrätt upptill medför att en inte behöver arbeta mot fiberriktningen då en hugger fram tapphålet.

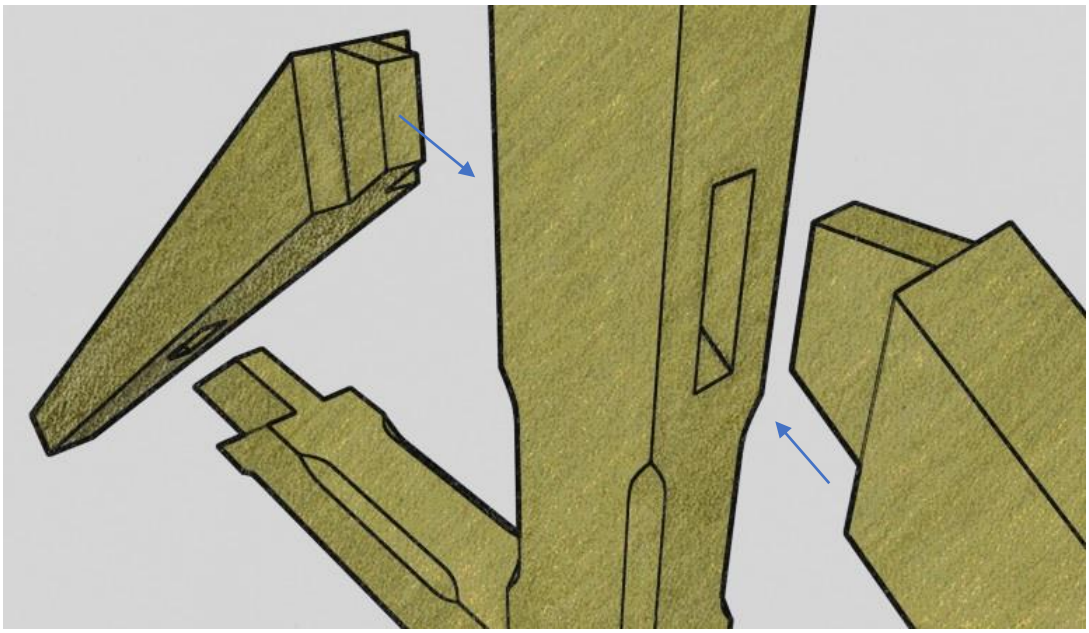

Fig. 31 Tapparna införs i tapphålet

2.7 Ritningar

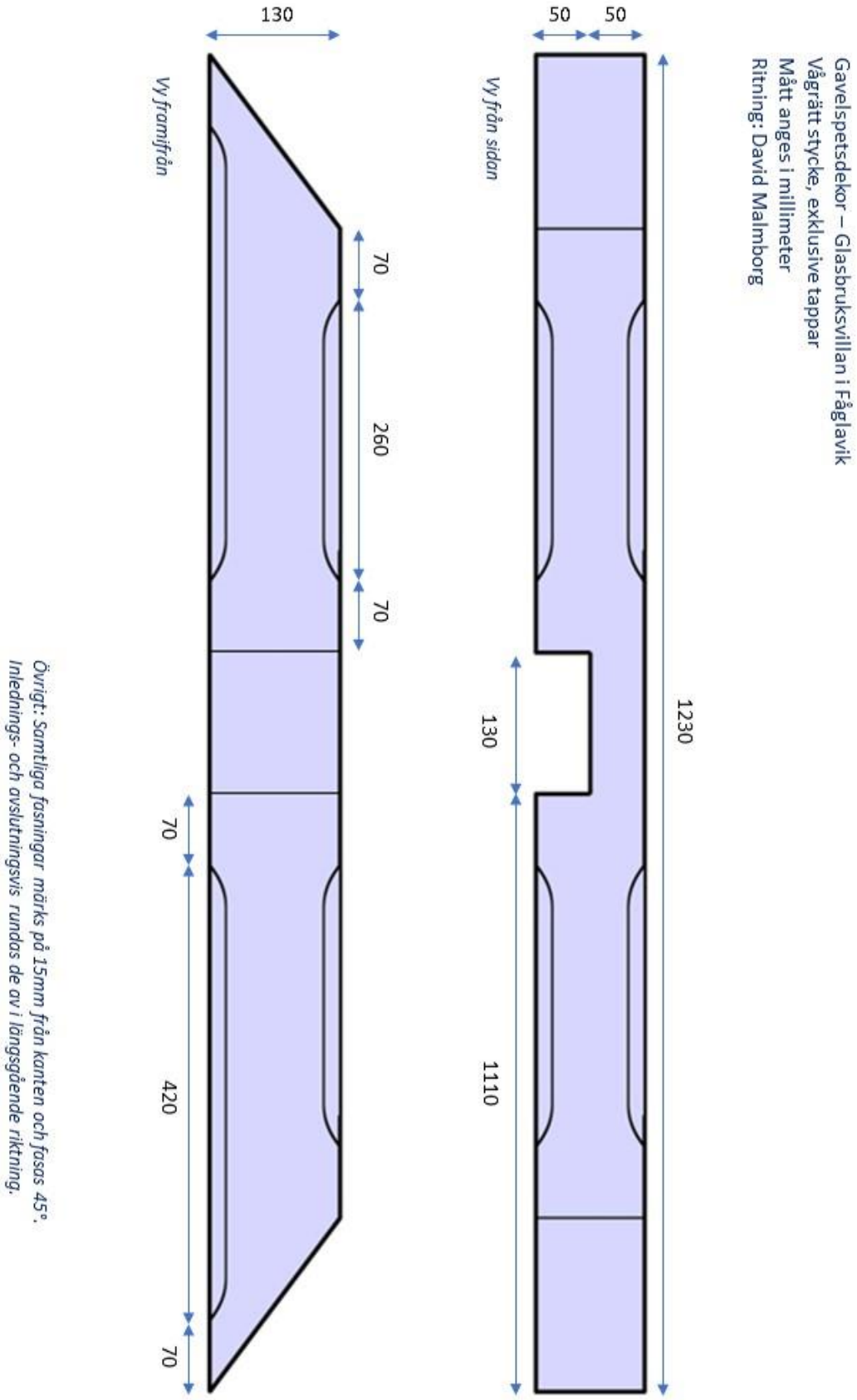

Övrigt: Samtliga fasningar märks på 15mm från kanten och fasas 45°. InledningS- och avslutningsvis rundas de av i längsgående riktning.

Gavelspetsdekor – Glasbruksvillan i Fåglavik
Lodrätt stycke
Mått anges i millimeter
Ritning: David Malmborg

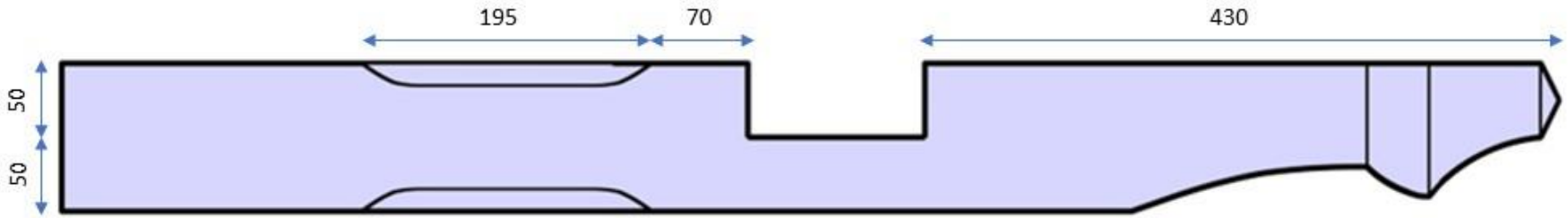

Vy från sidan

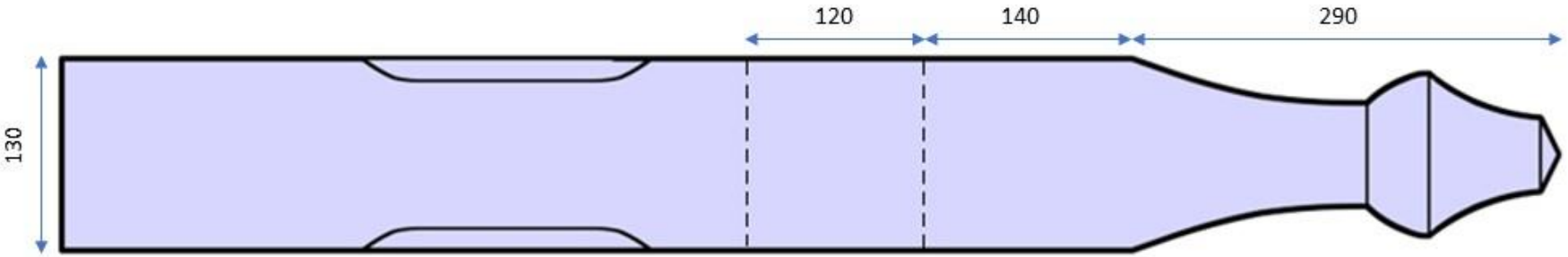

Vy framifrån

Övrigt: Samtliga fasningar märks på 15mm från kanten och fasas 45°.
Inlednings- och avslutningsvis rundas de av i längsgående riktning.

Gavelspetsdekor – Glasbruksvillan i Fåglavik
Nedre profil
Mått anges i millimeter
Ritning: David Malmborg

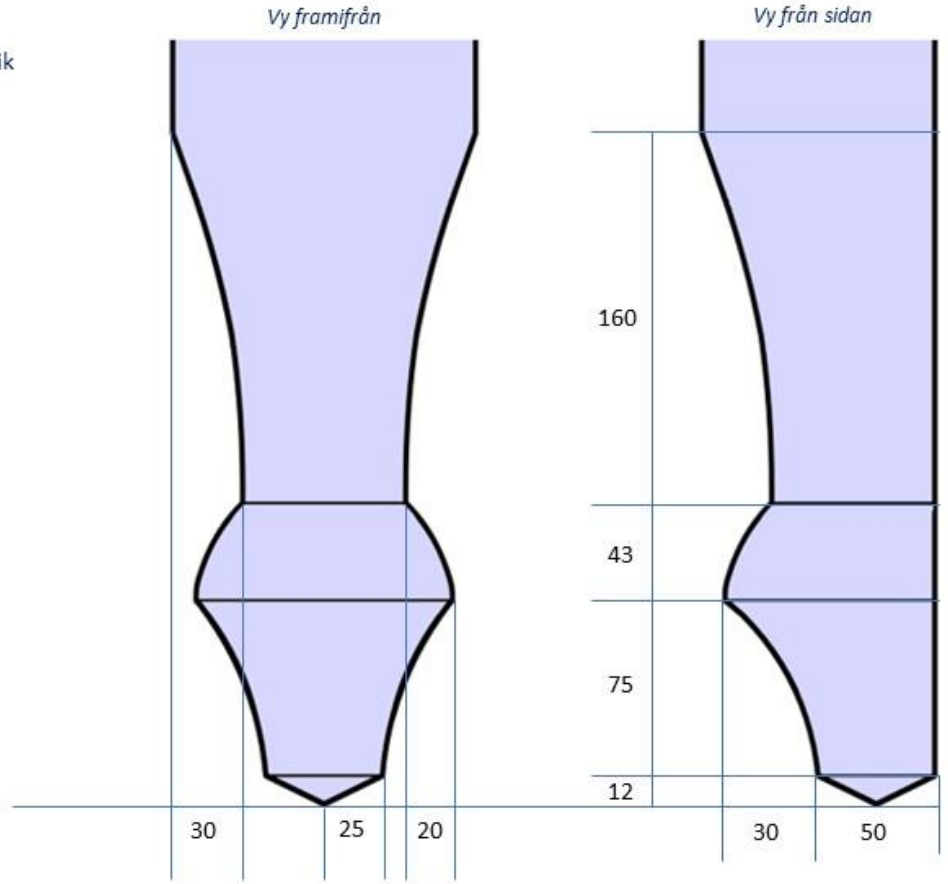

3. Avslutning

3.1 Slutsats & Diskussion

Inledningsvis ägnade jag mest tid åt att försöka finna bildmaterial på liknande dekorer i litteraturen eftersom det foto jag ursprungligen utgick från hade mycket låg upplösning. Det var oerhört svårt att urskilja dekorens utformning överhuvudtaget och det var tänkt att jag skulle studera annan gavelspetsdekor från samtida byggnader, för att sedan applicera en lämplig blandning av dessa på rekonstruktionen. Denna metod hade säkert fungerat i avseendet att verka autentisk men resultatet lär ha blivit annorlunda från hur just glasbruksvillans dekor en gång verkligen sett ut. Det var omkring halvvägs in i undersökningen som ytterligare ett fotografi uppdagades efter att jag anpassat mina sökord något, vilket blev det fotografi som jag därefter använde mig av. Upplösningen var något högre, med bättre ljusförhållanden, och formen kunde där bättre urskiljas. Min föreställning av dekorens ursprungliga utseende föll helt och hållet samman. Undersökningen övergick därmed till att bli av mer digital natur, där jag primärt arbetade kring att tolka fotot för att sedan visualisera mina tolkningar tredimensionellt. Denna metod anser jag fungerade väldigt bra och tillsammans med byggnadsundersökningen och jämförelsen med stationshuset bedömer jag resultatet som väl underbyggt. Jag tror att min tolkning är väldigt lik originalet.

Tanken är ju att jag även ska genomföra den här rekonstruktionen och jag har under arbetets gång funderat en hel del på hur jag bör går till väga, särskilt gällande infästningen och hur jag ska förhålla mig till historien. Skall samtliga lämningar från den ursprungliga dekoren helt avlägsnas eller ska den rekonstruerade dekoren i stället ansluta till lämningarna med moderna, urskiljbara metoder? Kanske en medelväg? Denna avvägning lämnas helt och hållet till villans nuvarande förvaltare, men min ståndpunkt är att lämningarna med fördel kan avlägsnas. Dels då jag anser att det inte finns något kulturhistoriskt värde uppbundet i de få rester som kvarstår från dekoren, dels av praktiska skäl rörande rekonstruktionens infästning. Det är dock i nuläget en fysisk omöjlighet att utföra samma typ av infästning som tidigare brukats utan att demontera taklag och gavelstycken, så viss anpassning lär krävas.

Det var inte tänkt att stationshusets dekor skulle ha någon större inverkan på undersökningen, förutom att studera vilken tvärskarv som använts, men då det högupplösta fotot uppdagades kunde jag plötsligt se likheter, vilket gjorde den desto mer relevant.
Det har ju hela tiden också varit min tanke att deras omedelbara närhet i plats, tid och utförande kan innebära att det är just samma person som tillverkat de båda dekorerna. Särskilt användbart var det att använda dess nedre ornament som förlaga under modelleringen av motsvarande del på villans dekor och jag känner mig bekväm med detta beslut, trots att det är denna del som varit mest omhuldad i mystik, så anser jag det godtagbart att bruka samtida förlagor i samma arkitektoniska stil.
Vi vet dessutom med säkerhet att Anders Magnus Andersson, som lät bygga glasbruksvillan, frekvent befunnit sig invid stationshuset i Fåglavik under sina resor till och från Göteborg. Är det verkligen så otänkbart att han då sneglat på dess dekor och sedan bett snickarna om något liknande? Bygghantverk har en lång tradition av att spridas på just det viset. Stationshusets är ju trots allt ritat av Edelswärd, en inom arkitekturens dåvarande tungviktare.

3d-modelleringen är något jag jobbade mycket med åren 2005–2010 och jag har alltid ansett det som ett kraftfullt verktyg för gestaltning. Jag insåg vidare hur användbart det kan vara under denna undersökning. Särskilt då jag modellerade det lodräta styckets nedre profilering och insåg hur detta enbart måste ha haft profilering på tre av styckets fyra sidor.
Jag var dessförinnan övertygad om att samtliga sidor profilerats, men det framgick under modelleringen att detta ej var möjligt eftersom profilen då geometriskt inte kunde avslutas på ett sätt som fungerade ihop med styckets dimensioner eller ens stämde överens i jämförelsen med fotografiet jag utgick ifrån.
Detta fick mig att dra slutsatsen att stationshusets dekor är profilerad på samtliga sidor då den är placerad längre ifrån väggen och eftersom det här rör sig om ett perrongtak där folk stundvis befunnit sig. Dekorens baksida har alltså profilerats då den varit synlig för åskådare. Villans dekor däremot är först och främst mycket högre upp, men dess placering är också mycket närmare väggen. Det finns därför ingen mening med att profilera baksidan, då den aldrig kommer synas. Utan 3d-programmet hade denna viktiga insikt undgått mig.

Jag nämnde tidigare hur litteratur som behandlar nygotiken tenderar att haka upp sig på stenbyggnader, mestadels kyrkor. Bortsett från Löfvenskiölds illustrationer(1985) över dekorativt träbyggande så finns där inte mycket att hämta från litteraturen inom detta ämne, åtminstone inte vad jag lyckats finna. Jag hade önskat att det fanns en samlad kunskapsbank över historiska byggnadsstilars olika formspråk, som kan brukas av hantverkare inom kulturvården i liknande fall som i denna undersökning. En komplett samling historiska förlagor som kan begagnas då autenticitet eftersträvas, så att vi kan undvika skräckexempel såsom berättat i inledningen. Kanske är sammanställandet av en sådan kunskapsbank något jag, eller någon annan, bör ägna tid åt i framtiden? Det är min hållning att det verkligen behövs.

Det slog mig under arbetet hur utbredd nygotiken faktiskt var i Sverige inom träarkitekturen under 1800-talet. I praktiken hamnar schweizerstil, nygotik och klassicism ofta i samma korg, eller i värsta fall, reduceras till att kort och gott kallas för snickarglädje. Jag ska inte sticka under stolen med att jag själv dragits till att stundvis förenkla det hela på samma vis, men det har nog hos mig - och troligen även hos andra - bottnat i okunskap. Undersökningen har öppnat mina ögon desto mer för skillnaderna och jag anser det numera som oumbärligt att kunna påpeka dessa då en arbetar med rekonstruktion, eller kulturvård över lag.

Det är också intressant att ponera hur jag hade gått till väga om förutsättningarna för denna undersökning varit annorlunda och vilket resultat detta hade medfört.
Om där inte funnits något fotografiskt källmaterial alls utan bara resterna från dekoren vid takfoten, eller tvärtom. Eller i värsta fall: där varken rester eller dokumentation funnits alls, utan bara vetskapen om att en dekor en gång suttit där.
Resultatet hade onekligen blivit något helt annat och jag förstår verkligen varför rekonstruktion är ett känsligt ämne som länge tvistats bland de lärda.

Tack för mig.

4. Käll- och litteraturförteckning

4.1 Litteratur

Hermansson, Arne (1994). *Vandring i hembygden.* Hudene: Hudene hembygdsförening.

Linde Bjur, Gunilla & Malmström, Bertil (2001). *När stationshuset kom till byn.* Stockholm: Forskning & framsteg

Löfvenskiöld, Charles Emil (1985). *Löfvenskiölds arkitektur: idébok för hustänkare*. Göteborg: Vinga press

Matell, Hans & Blomé, Börje (red.) (1990). *Venedigdokumentet 1964: om bevarandearbete*. Stockholm: Svenska Nationalkommittén av ICOMOS, Riksantikvarieämbetet

Mårtensson, Hans (2000). *Snickarglädje: dekorativ träarkitektur.* Kalmar: Akantus

Nordin, Erik (1972). *Träbyggande under 1800-talet: debatt och verklighet*. Stockholm: KTH

Pihl Atmer, Ann Katrin (1987). *Sommarnöjet i Skärgården: Sommarbebyggelse i Stockholms inre skärgård 1860–1915.* Stockholm: Kommitén för Stockholmsforskning.

Robertsson, Stig (2002). *Fem pelare – en vägledning för god byggnadsvård.* Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag

4.2 Elektroniska källor

International council of monuments and sites. Australian National Committee (2000). *The Burra charter: the Australia ICOMOS charter for places of cultural significance 1999: with associated Guidelines and Code on the ethics of co-existence*. Burwood: Australia ICOMOS https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf [3/2/2024]

4.3 Bildkällor

Västergötlands museum. Joel Bengtsson (år okänt) https://digitaltmuseum.se/021018214285/villa-i-faglavik [27/2/2024]

Dahlberg, Gunnar & Johansson, Ivar (red.) (1941). *Svenskt lantbrukslexikon.* Stockholm: Svensk litteratur

Bild på Anders Magnus Andersson från Fåglaviks glasbruks minnesmärke. Okänd fotograf.

4.4 Muntliga källor

Karolina Tégélaar (2022) Intervju med husets ägare 29/12/2022